

բուն մէջ աւելի ընտրելի է քոմոս, բայց ասիկա ալ տգէտ զըջին մէկ սխալն է, որ պէտք է կարգաւ քոմոս. ասով կ'ուշենանք ծանօթ բառը՝ «բամբասող, չաբախսող, լուր տանող» նշանակութեամբ, որ ոչ միայն կը պատշաճի տեղին, այլ և աւելի յարմար է քան «կաւատ», նախ որովհետեւ այդ կանայքը կը համարուին ամիրապետին խորհրդակիցները, ինչ որ անյարմար պիտի ըլլար ըսել կաւատ կանանց համար, երկրորդ՝ որ եթէ անոնք ըլլային հասարակ կաւատ կանայք, ո՛չ մէկ մեծամեծ չի պիտի թողուր իր կանանոցը կոխելու, և վերջապէս իրօք համաձայն պատմութեան՝ անոնց զործը կաւատութիւն չէ, այլ քսութիւն կամ տեսակ մը բանրարութիւն:

Ս վրիպակաւ ա դառնալու օրինակ մը ունի Շապուհ, նաև էջ 80, իստայսիրտ (փխ. իստասիրտ):

2. ԱՃԱՌԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

Պետրոս Դուրեանի մահուան յիշմամբս կին ձեռք առի իր քերթուածները. այս անգամուն Դուրեան ինծի երեւցաւ նորափայլ շողերով, թէև ծագած միշտ աշնա-նային իրիկնամուտի արեւէն: Իմ կազմած խորհրդածութիւններս կ'ուզեմ նշանակել հոս. նորութիւններ չեմ յուսար յայտնել. բայց երբ իմ այս տեսութիւններս արտափայլին այս տողերուն սեւութեամբ՝ այն ատեն իմ սեպհականութիւնս պիտի ըլլան, մտածութիւններուս պէս: Յիշք պիտի տամ Դուրեանը ինչպէս որ ինծի երեւցած է իր գործին մէջ, և ան ալ իր էութեան աւելի հոգեկան մէկ քանի մասերուն մէջ:

Անը

« Ես այլաբանութիւն մ'եմ »

Անձ մը ամենամեծ իրականութիւնն է կեանքին մէջ և կը ներկայանայ լրացեալ գիծերով, գիծեր անհամար և երբեմն անսահման, որ անձին՝ տիրութեան կամ զուարթութեան արտայայտութիւն մը կուտան, կորովի կամ տկարութեան, յոյսի կամ անյուսութեան, սակայն այս գիծերն ալ ընծիւղներ են թաքուն զօրութիւններու, որ սերմերու պէս կը ծլին և կ'ուռնան անձին էութեան խորը: Գրեթէ միշտ այս անթիւ գիծերուն մէջ կայ հատ մը կամ շատեք տիրապետող, ընդհանրացող, թէ՛նի էական նկարագրին պէս, ուսկից միւսները երկինաւորում մը կ'առնեն և երբեմն ամբողջապէս ալ կը կորսուին, միակ գիծի մը և միակ զօրութեան մը գոյութիւնն և շարժումը ապահովելու համար:

Դուրեանի դիմապատկերն ալ այսպէս ներկայացում մ'է բազմաթիւ գիծերու. անոնցմէ ոմանք չափազանցօրէն տոնին են և դալուկ, հիւժախտաւորի մը ճակտին պէս, և իրենց հիւանդ մանկութեան պատճառաւ՝ առանց փթթելու և զեղեցկանալու տարիքին առած են, և քսանամեայ երիտասարդին կեանքին մէջ ազգազուն ոստերու պէս կ'երեւին, առանց դալարի և ծաղկի:

Սակայն այս տկար մասին քով կայ ուժգին զօրութիւն մը, ազգու, ամենակաւրոյ, որ իր դրոշմը կու տայ ամբողջ Դուրեանին: Կարգալով իր գործը կարելի չէ չտեսնել իր էութեան այս երկու բաղադրիչները. նախ մարմին մը, ջիղեր և զնդերներ, բայց նուազկոտ, խեղճ, դաւկահար. ասոնց մէջէն սակայն կը յառնէ բուն մարդը, կորովի, զօրաւոր, օժտուած հոգեկան կարողութեամբ մը՝ որ իր կեանքըն ունի յուզումի և զգայականութեան մէջ. Դուրեան ամէն բանէ աւելի սրտի ազդեցութեան տակ է, զգայականութիւն մը թեքուն, անձնական, որ կը զգացուի և յուզուի բոլոր առարկաներուն առջև:

Ապրած թափանցիկ և տաք մթնոլորտի մը մէջ, կապոյտ ալիքներու վէտովէտում-ներու տեսքով, դալար խոտերու և վայրի ծաղկանց բոյրով զինովցած, նոճիներու սեւեռթիւնը ծծած, քնութեան ֆիզիքական կեանքի համար պաշտամունք մ'ունի, բայց աւելի իր հոգւոյն մէջ քան աչքեւրուն: Այս պատճառաւ շատ քիչ կը զբաղի բնականաբար արտաքինով, մէկ երկու բացաւորութիւն կը բաւէ նկարելու տեսարան մը, անձ մը, և իսկոյն կ'անցնի ներքին իրողութեանց և յուզումներուն. աչքերը փակած պահուն ինչ որ մտքին կ'երեւնայ՝ արտաքին նկար մը չէ, այլ աւելի ներքին ճացութիւն մը, զգացումներու ամբողջութիւն մը, որոնք սակայն իր պատմանի սրտին մէջ կ'անօտբանան, կ'անզայտանան կապոյտ ծուէններու՝ վերածուելու համար ամբիժ և անամպ երկնքի մը մէջ: Գուրեան ճիգ չ'ընէր ծածկելու այս զգայական նութիւնն և յուզումը. և չէր ալ կարող, վասն զի իր անձն, իր էութիւնը զգայականութիւն էր արդէն, և անկարելի էր իր անձը չցոյցադրել իր գործին մէջ: Յետոյ իր մէջ այնպիսի անկեղծութիւն մը կայ թէ՛ զգացման և թէ՛ շեշտին մէջ՝ որ ինքզինք բռնաբարել պիտի ըլլար, իր տաղանդը եղծանել պիտի ըլլար զգայականութիւնը քողարկելը:

Մարդս, կ'ըսէ նշանաւոր հոգեբան մը, երկու տեսակ փորձառութիւն կ'ունենայ իր քսանամեայ հասակին. նախ փորձառութիւն մը՝ զոր կ'ընծայեն մեզի կարգացած զրքերնիս. յետոյ փորձառութիւն մը՝ զոր մեր ընդգրկած արուեստէն կը ստանանք. այս երկու փորձառութիւնները ընդհանրապէս իրարու ընդդիմադիր կ'ըլլան: Գուրեան չունեցաւ այս երկրորդ փորձառութիւնը, բայց անոր տեղ ունեցաւ տառապեցնող կեանքի մը՝ չըսեմ փորձառութիւնը՝ բայց զգացումը, երկարատե ու խորապէս կրած, և այս՝ աւելնալով զգայականութեան՝ զայն սրեց և ընդարձակեց:

Աղբատ ծնողաց զաւակ, պզտիկուց սրտին մէջ վերքով մը մեծցաւ. աւելի ուշ՝ պատանութեան հասակին՝ զգաց այս

վէրքին անհուն ցաւն, երբ մտքին առջև փայլեցան զրական անդրանիկ նշոյնները, որոնց սակայն խաւարիւր ստիպումած էր տեսնել զինքը շրջապատող աղջամուղջ շրջանակին մէջ. ահա առջի ազդեցութիւնը՝ երբ իր հոգին մտաւ իրական կեանքին մէջ. ազդեցութիւն մը արտաքին խաւարի, նախական միջոցներու անձկութեան: Երբ կը նկատեմ Գուրեանը այս վիճակին մէջ, բնապէս բորբոքուն և խանդավառ սիրտ մը, բաց՝ ամենազին և վեհ զգացումներու, խնկում՝ հրաշալի ծաղկանց բուրումներով, հոգի մը՝ որ վերանցական թոճիչներ ունի սաւառնելու անմատոյց լեռներ, որ զեղեցիկ զգացումով ծնած և ապրած է, բայց սակայն այս ամէնը կը բթնանան, կ'եղծանին նիւթական ճակատագրին առջև, մահուն զաւուկ մը կը նշմարեմ իր դէմքին վրայ, ընդարմացում մը իր մարմնոյն միսերուն մէջ. այս ընդարմացումն և զաւուկը բզդեցոյն իր բովանդակ գոյութիւնը: Գուրեանի տաղանդը շատ ազդուած է այս (բանձ արտաքին) զաւուկէն. զաւուկ մը որ բնաւ պիտի չկարմրի, պիտի չվերնայ՝ բայց եթէ յետին պահուն, և այն ալ պահ մը « Տրտու՛նջ » ի մէջ, աեղի տալու համար յաւիտենական զաւուկին: Բայց այն զաւուկին համար չէ՛ որ սիրուեցաւ և հիացան իր վրայ... Ինք կ'ըսէ « Դադկահար » զոգրոյ ըլլալու համար դիս սիրեցիք »: Դաւուկը, ցաւը՝ դէմքին որոշ երփնաւորում մը կու տայ, տփոյն՝ բայց սրբազան և հրաշագեղ, որուն հեռունէն նայիլ կ'ախորժինք, կը կարեկցինք անձին վրայ, կը սիրենք ալ զինք, բայց մօտեանալ, համբոյր մը տալ չենք հանդուր. ժեր, համբոյրը կարծես այտերու վարդերուն համար եղած է. և Գուրեան այս համբոյրի կարօտով ապրեցաւ: Յետոյ զաւուկը, ցաւը անհատին ընախօսական, որով նաև հոգիին զօրութիւններուն չի տար առատազեղ կեանք, ազատ զարգացում, որով անոնք կ'ամփոփուին իրենք իրենց մէջ. ոյժն և զօրութիւնն ինք կը կեդրոնացնեն իրենց էութեանը մէջ. և անհատը

այսուհետեւ արտազեղեալ և ընդարձաւ կուած անձ մը չէ, այլ ամփոփում մըն է կեանքին, խորհուրդ մըն է, այլաբանութիւն մըն է, որ իր մէջ կը սեղմէ և կը միացնէ սերմերն անհուն կեանքի մը. և այս սերմերը պիտի չկարենան այլեւս ընծիւղել իրենց բուն զօրութիւնները: Ասկից է որ Դուրեանի զօրծը իբր արուճանակ նկատելու է խոշոր ծրագրի մը, ամփոփումը երկարակեաց գոյութեան: Բա՛նաստեղծը իր ապրելիք ամբողջ կեանքը դրած է իր գլխաւոր բերթուածին « Տըրտուկ »-ի մէջ. և ինք իրաւունք ունէր ըսելու թէ՛ « իմ ական մի խօքորս ձեր երևակայութեամբ մէկ մէկ գրքեր ըրէք և զիս յա՛ս պիտի կարդաք այն ատեն »: Երբմէն անոնք իրենց մէջ բովանդակ կեանքի մը զգացումը կը կրեն: Այսպէսով կարելի է նաև ըմբռնել թէ Դուրեան ինչո՞ւ ինքզինք « այլաբանութիւն և խորհուրդ » կը նկատէր. խորհուրդ է այլաբանութիւն մեծդի և համապարփակ կեանքի մը, որ գնաց իր գոյութիւնը պայծառացնելու Անհուն Գեղեցիկութեան և Սիրոյ ճառագայթներով, և այնպէս գեղանոյս հոն ծաղկելու:

Դժուար է մարդուս իր զգացումը ամփոփել միայն այս կեանքին համար. իր մէջ բնածին կը սկզբնաւորի տեսութիւնը հանդերձեալ կեանքի մը՝ իր յաւերժապէս ապրելու անյագ տենչէն ծագած: Բաց ասկից, դրական ազդանքներ ևս անոր ծնունդ կու տան. մենք մեզմէ առաջ դարաւոր շարք մ'ունինք նախնիներու, որոնք ազօթած են եկեղեցիներու մէջ. միջավայր մ'ունինք՝ ուր կրօնքը ընկերական հանգամանք մ'առած է: Դուրեանն ալ այս ազդեցութիւններուն տակ էր. հաւատքին հետ իր մէջ միատիգրական կամ այլաբանական, ինչպէս կ'ըսէ ինք, բան մը կար. սակայն այս հաւատքը պայքարի մէջ էր իր ամենօրեայ կեանքին հետ, և այս կողմին ամենարուճ վայրկեաններուն՝ իր քնախօսական զօրութիւնները կը սարս-

նունէր, տեսնելով այն դառն վիճակը՝ զոր այն հաւատքին Առարկայն պահած էր իրեն. և իր զգայականութիւնը հոս ալ կը ժայթքէ ուժգին թափով այն Աստուծոյն դէմ՝ որ իր հետ այնքան խստութեամբ կը վարուի: Բայց Դուրեան իր այս թափին մէջ ալ իր անձին տէրը չէ. վայրկեան մըն է մոլեգնութեան և տանջանքի՝ որ կ'անցնի, ինչպէս վայրկեան մըն էր խանդավառ աւելին՝ որ անցաւ. և զողահար ու քրտնաթոր կը հեծեծէ. « Կը հաւատամ Աստուծոյ, կը հաւատամ հսկողբանդ ապտուկին »: Դուրեան նորէն զաղափարէն աւելի զգացումէն կը դրդուի, և անով կ'աղբի նաև իր ամենէն սրբազան կեանքին մէջ: Անով իր մէջ կը յայտնուի տեսակ մը յոռետեսութիւն ալ, ծագած իր ամենօրեայ կեանքի աղէտէն, իր իղձերուն և երազներուն անիրականալիութենէն: Դուրեան կեանքի իրականութիւնը ըմբռնած է՝ կամ լաւ ևս զգացած է՝ վիպական գրքերու ընթերցումով. ասոր տարօրինակ ապացոյց է իր թաղոնը: Այս կեանքը սակայն չէր համապատասխաներ բուն իր ապրած կեանքին, որ զլիաւորապէս երկու առանցքի վրայ կը դառնար, անիրականալի սէր մը, տուայտեցնող աղբատութիւն մը. մինչ վիպական գրքերու կեանքը բոլորովին իրական գմայլանք մըն էր անընդդիմադիրներով. իզ՞մ մը, երազ մը երջանկանալու. զօրախտաբար ինքը կը զգար իրապէս՝ թէ գերեզմանի հողին մէջ երջանկութիւնն և վայելքը հուսկ պիտի գտնէ: Այս մտածութիւնն է կազմողը իր յոռետեսութեան, իմաստասիրական շատ պարզ և հասկերդրութիւն մը. բայց երբ զգացման շրջանակին մէջ պիտի մանէ՝ պիտի ընծայէ տիրող շեշտ մը Դուրեանի բանաստեղծութիւններուն, և յուզիչ երփնաւորում մը՝ իր սիրոյ կեանքին:

(Շարունակելի)

Հ. Կ. ՔԻՊԱՐՈՍ